

BIBLIOGRAFIE

ANGENENDT 2005

ARNOLD ANGENENDT, *Liudger. Missionar-Abt-Bischof im frühen Mittelalter*, Asschendorff Verlag, Münster 2005

ANGENENDT 2007

ARNOLD ANGENENDT, *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, 2. Auflage, Nikol Verlagsgesellschaft, Hamburg 2007

ANGENENDT 2009A

ARNOLD ANGENENDT, *Toleranz und Gewalt. Das Christentum zwischen Bibel und Schwert*, 5. Auflage, Asschendorff Verlag, Münster 2009

ANGENENDT 2009b

ARNOLD ANGENENDT, 'Das Frühmittelalter', in: *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, WBG, Darmstadt 2009: 31-44

Annalen van Egmond

De Annales Egmundenses, tezamen met de Annales Xantenses en het Egmondse Leven van Thomas Becket, uitgegeven en vertaald door Marijke Gumbert-Hepp en J.P. Gumbert. *Het Chronicon Egmundanum*, uitgegeven door J.W.J. Burgers. Verloren, Hilversum 2007

Annales Regni Francorum

Einhards Jahrbücher, übersetzt von Otto Abel und Wilhelm Wattenbach, Essen 1986.

Batavia Sacra 1715

Batavia Sacra of Kerkelyke Historie en Oudheden van Batavia. Behelzende de Levens van onze eerste Geloofsverkondigers. Mitsgaders van de Utrechtsche Bisschoppen, Hugo Franciscus Heussen, Antwerpen 1715

BEDA 1984

BEDE, *A History of the English Church and People*, Harmondsworth 1984 (Penguin Books)

BERKEL 2006

GERALD VAN BERKEL EN KEES SAMPLONIUS, *Nederlandse Plaatsnamen: Herkomst en Historie*, Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht 2006

BESTEMAN 1992

J.C. BESTEMAN/J.M. BOS, /H.A. HEIDINGA, 'Het Friese Rijk in de Vroege Middeleeuwen', in: *Madoc VI* (1992): 96-103

BLOK 1979

D.P. BLOK, *De Franken in Nederland*, Haarlem 1979

BLOK 1985

D.P. BLOK, 'De Vroege Middeleeuwen tot ca. 1150' in: *Geschiedenis van Drenthe*, Boom, Meppel/Amsterdam 1985: 141-170

BREDERO 2006

Adriaan H. Bredero, *De Ontkerstening der Middeleeuwen*, Agora, Baarn 2006

BROER 2005

C.J.C. BOER/M.W.J. BRUIJN, *Bonifatius en de Kerk van Nederland*, Utrecht 2005

BROSIUS 2006

DIETER BROSIUS, *Niedersachsen. Das Land und seine Geschichte in Bildern, Texten und Dokumenten*. Herausgeg. durch die Niedersächsische Sparkassenstiftung, Ellert & Richter, Hamburg 2006

CARASSO-KOK, M., Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen. Heiligenlevens, Annalen, Kronieken en andere in Nederland geschreven bronnen, 's-Gravenhage 1981. (Carasso-Kok 1981)

CARASSO-KOK, MARIJKE, Een goed geordend verhaal. Jacobus de Voragine en de Legenda aurea, in: *Gouden Legendes. Heiligenlevens en heiligenverering in de Nederlanden*, Hilversum 1997, p. 27-48. (Carasso-Kok 1997)

CASPERS, CHARLES, M.A., 'Een stroom van getuigen.' Heiligenlevens en heiligenverering in katholiek Nederland circa. 1500 - circa 2000, in: *Gouden Legendes. Heiligenlevens en heiligenverering in de Nederlanden*, Hilversum 1997, p. 165-177. (Caspers 1997)

- DEETERS, WALTER, *Kleine Geschichte Ostfrieslands*, Leer 2004. (Deeters 2004)
- DE REU, MARTINE, 'De Missionering: het Eerste Contact van het Heidendom en Christendom,' in: *De Heidense Middeleeuwen*, Turnhout/Kampen 1992, p. 19-46. (De Reu 1992)
- DOHMEN, HEINZ C.S., *Die Grablege St. Liudgers und der Liudgeriden in Essen-Werden*, Bochum 1986. (Dohmen 1986)
- EIJNATTEN, JORIS VAN/LIEBURG, FRED VAN, *Nederlandse religiegeschiedenis*, Hilversum 2005. (Eijnatten 2005)
- ES, W.A. VAN, *Friezen, Franken en Vikingen*, in: *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland*, Utrecht/Amersfoort 1994, p. 82-119. (Es 1994)
- FRAESDORFF, DAVID, *Ansgar, Apostel des Nordens*, Kevelaer 2009. (Fraesdorff 2009)
- FREISE, ECKHARD, 'Vom vorchristlichen Mimigernaford zum *honestum monasterium* Liudgers' in: *Geschichte der Stadt Münster*, Münster 1994, Band I, p. 1-51. (Freise 1994)
- HAGE, WOLFGANG, *Das Christentum im frühen Mittelalter*, Göttingen 1993. (Hage 1993)
- HÄGERMANN, DIETER, *Karl der Grosse. Herrscher des Abendlandes*, Berlin 2006 (= List Taschenbuch 60275). (Hägermann 2006)
- HAIDUCK, HERMANN, *Mittelalterlicher Kirchbau in Friesland*, in: *Fromme Friesen. Mittelalterliche Kirchengeschichte Frieslands*, Oldenburg 1997, p. 51-82. (Haiduck 1997)
- HALBERTSMA, HERRE, *Geschichte der Christianisierung im niederländischen Küstenbereich unter Berücksichtigung der Bodenforschung*, in: *Christianisierung und frühes Christentum im friesisch-sächsischen Küstenraum*, Aurich 1980. (Halbertsma 1980)
- HALBERTSMA, H., *Frieslands oudheid. Het rijk van de Friese koningen, opkomst en ondergang*, Utrecht 2000. (Halbertsma 2000)

- HASENFRATZ, HANS PETER, Die religiöse Welt der Germanen. Ritual, Magie, Kult, Mythos, Freiburg i. Br. 1992 (Hasenfratz 1992)
- HAUPTMEYER, CARL-HANS, Geschichte Niedersachsens, München 2009. (Hauptmeyer 2009)
- HENSTRA, DIRK JAN, Friese graafschappen tussen Zwin en Wezer. Een overzicht van de grafelijkheid in middeleeuws Frisia (ca. 700-1200), Assen 2012
- JELSMA, AUKE, Bonifatius. Zijn leven en invloed, Zoetermeer 2003. (Jelsma 2003)
- JONG, OTTO J. DE, Nederlandse kerkgeschiedenis, Nijkerk 1985. (De Jong 1985)
- JONGEN, LUDO, Het leven van de heilige bisschop Sint Ludger, Hilversum 2009. (Jongen 2009)
- KALMA, J.J. C.S., Geschiedenis van Friesland, Leeuwarden 1973. (Kalma 1973)
- KARSTEN, G., Noordhollandse plaatsnamen, Amsterdam 1951. (Karsten 1951)
- KELLER, HILTGART L., Lexikon der Heiligen und biblischen Gestalten, Stuttgart 2010. (Keller 2010)
- KLINKEN, GERT VAN, Van Hunebed tot Bonifatius. Vroege Sporen van Religie in Nederland, Zoetermeer 2010. (Klinken 2010)
- KRUMWIEDE, HANS WALTER, Kirchengeschichte Niedersachsens, Erster und Zweiter Teilband, Göttingen 1996. (Krumwiede 1996)
- KÜNG, HANS, Kleine Geschichte der katholischen Kirche, Berlin 2006. (Küng 2006)
- KUROWSKI, FRANZ, Die Friesen. Das Volk am Meer, Hamburg 2009. (Kurowski 2009)
- Nederlands, Hilversum 1997, p. 165-177. (Caspers 1997)

- LANGEN, GILLES J. DE, Het Friese kweldergebied in de vroege Middeleeuwen, in: *Woest en ledig? Nederland vóór Willibrord*, in: *Madoc* jg. 9, nr. 3, okt. 1995, p. 172-187. (Langen 1995)
- MEIDEN, WILLEM VAN DER, Christus tussen IJssel en Elbe. Inculturiëmotieven in de Heliand, Heerenveen 2008. (Meiden 2008)
- MOL, H., De dood van Bonifatius: gevolg van een verkeerde kersteningstrategie, in: *Fryslân*, jg. 10 (2004), nr. 3, p. 16-20. (Mol 2004)
- MOL, HANS EN NOOMEN, PAUL, De ontwikkeling van de parochiekerken, in: *Frieslands verleden*, Bornmeer 2008, p. 73-77. (Mol/Noomen 2008)
- MOLEN, S.J. VAN DER, Oorsprong en geschiedenis van de Friezen, Amsterdam/Brussel 1981. (Van der Molen 1981)
- MOSTERT, MARCO, Bonifatius als geschiedvervalser, in: *Woest en ledig? Nederland vóór Willibrord*, in: *Madoc*, jg. 9, nr. 3, okt. 1995, p. 213-221. (Mostert 1995)
- MOSTERT, MARCO, 754: Bonifatius bij Dokkum vermoord, Hilversum 1999. (Mostert 1999)
- NARZISS, GEORG A., Klosterleben im Mittelalter, Frankfurt am Main 1989, Insel Taschenbuch 1135. (Narziss 1989)
- NISSEN, PETER, De moeizame kerstening van het noorden, in: *Geloven in de Lage Landen*, Leuven 2004, p. 27-33. (Nissen 2004)
- NOOMEN, PAUL, De macht van kerk en koning, in: *Frieslands verleden*, Bornmeer 2008, p. 58-62. (Noomen 2008)
- OS, HENK VAN, De weg naar de Hemel. Reliekverering in de Middeleeuwen, Baarn 2000. (Van Os 2000)
- OTTEN, DIRK, Vroege veldnamen in Voorst. Analyse van de naamgeving in de periode 770-1500, in: *Naamkunde XXXV* (2005-2006), p. 1-41. (Otten 2005)

- OTTEN, DIRK, Lebuïnus, een gedreven missionaris, Hilversum 2006. (Otten 2006)
- OTTEN, DIRK, Terug naar de ware Lebuïnus, Deventer 2010. (Otten 2010)
- OTTEN, DIRK, Hoe God verscheen in Saksenland. Widukinds knieval voor Karel de Grote, Deventer 2012. (Otten 2012)
- PADBERG, LUTZ E. VON, Die Christianisierung Europas im Mittelalter, Stuttgart 2009 (= Reclams Universal-Bibliothek Nr. 18641). (Padberg 2009)
- PATZKE, THILO, Das Verhältnis zwischen Macht und Mission. Die Karolinger und Bonifatius, GRIN-Verlag 2005
- RICHÉ, PIERRE, Die Welt der Karolinger, Stuttgart 2009. (Riché 2009)
- RIJNTJES, RAPHAËL, 'Van limes-fort naar missiepost', in: Madoc jg. 9, nr. 3, okt. 1995, p. 157-169 (= themanummer Woest en ledig). (Rijntjes 1995)
- RÖPCKE, ANDREAS, Willehad. Das Leben des hl. Willehad Bischof von Bremen und die Beschreibung der Wunder an seinem Grabe, Bremen 1982. (Röpcke 1982)
- SCHMID, PETER, Friesische Grabfunde im Zeichen früher Christianisierung, in: Fromme Friesen. Mittelalterliche Kirchengeschichte Frieslands, Oldenburg 1997, p. 26-50. (Schmid 1997)
- SCHMIDT, HEINRICH, Christianisierung im östlichen Friesland, in: Fromme Friesen, Mittelalterliche Kirchengeschichte Frieslands, Oldenburg 1977, p. 9-25. (Schmidt 1997)
- SCHUYF, JUDITH, Heidens Nederland. Zichtbare overblijfselen van een niet-christelijk verleden, Utrecht 1997. (Schuyf 1997)
- SENGER, BASILIUS, Liudger in seiner Zeit. Altfrid über Liudger, Münster 1982. (Senger 1982)
- SENGER BASILIUS, Liudger. Leben und Werk, Münster 1984. (Senger 1984)

- SIMEK, RUDOLF, Götter und Kulte der Germanen. München 2009. (Simek 2009)
- STARK, RODNEY, De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom, Baarn 1998. (Stark 1998)
- TACITUS, *Germania*, Stuttgart 2009, Reclams Universal-Bibliothek, Nr. 9391)
- TACITUS, P. Cornelius, Sämtliche Werke, Wien 1935
- TIMERDING HEINRICH, Die christliche Frühzeit Deutschlands in den Berichten über die Bekehrer, Jena 1929. (Timerding 1929)
- TROUILLEZ, PIERRE, De eerste kerstening van de Lage Landen. Een verhaal van slagen en falen, in: *Geloven in de Lage Landen*, Leuven 2004, p. 11-17. (Trouillez 2004a)
- TROUILLEZ PIERRE, Op weg naar een christenheid in de Lage Landen, in: *Geloven in de Lage Landen*, Leuven 2004, p. 19-25. (= Trouillez 2004b)
- TROUILLEZ, PIERRE, De Germanen en het christendom. Een bewogen ontmoeting 5de – 7de eeuw, Leuven/Kampen 2010. (Trouillez 2010)
- VIS, G.N.M., Adalbert van Egmond, een diaken in het gezelschap van Willibrord?, in: *Kennemer historie. Uit de geschiedenis van Alkmaar en omstreken*, Zutphen 1987, p. 17-36. (Vis 1987a)
- VIS, G.N.M., De *Vita Sancti Adalberti Confessoris*, Egmond-Binnen 1987. (Vis 1987b)
- VIS, G.N.M., Adelbert en Egmond. Het leven van de heilige belijder Adelbert, Sint Adelbertabdij Egmond-Binnen, 1990. (Vis 1990)
- Vita antiqua*, in: Otten 2010, p. 87-92
- Vita Karoli Magni*, (= Einhard, *Das Leben Karls des Grossen*, Stuttgart 1995, Reclams Universal-Bibliothek, Nr. 1996) (Einhard, *Das Leben Karls des Grossen*, Essen 1986)
- Vita Lebuini* van Hucbaldus, in: Otten 2010, p. 93-100

- Vita Radbodi* (= Peter Nissen en Vincent Hunink, *Vita Radbodi*. Het leven van Radboud, Nijmegen 2004)
- Vita Sanctae Leobae* (Aus Rudolfs von Fulda Leben der heiligen Lioba, in: Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, 2. Band, Berlin 1863, p. 49-66)
- Vita Sancti Adalberti Confessoris* (= Vis 1987b)
- Vita Sancti Bonifatii* (= Willibalds Leben des heiligen Bonifatius, in: Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, 2. Band, Berlin 1863, p. 1-47)
- Vita sancti Eligii* van Audoënus (= Das Leben des h. Eligius, in: Die Chronik Fredegars und der Frankenkönige, Stuttgart 1986, p. 216-234). (= The Life of Saint Eligius, Translation and Notes, by Jo Ann Mc. Namara, www.)
- Vita Sancti Gregorii* (= Das Leben Gregors von Utrecht, übersetzt von G. Grandaur, in: Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, Zweite Gesamtausgabe (nach den Ausgaben der *Monumentae Germaniae*), Leipzig 1888)
- Vita Sancti Liudgeri* van Altfried (= Senger 1984). Het leven van de heilige bisschop Sint Ludger (= Jongen 2009). Das Leben Liudgers, Bischofs von Münster, von Alfrid. Uebersetzt van G. Grandauer, in: Die Lebensbeschreibungen des hl. Willibrord, Gregors von Utrecht, Liudgers und Willehads von Bremen, Nachdruck des Originals von 1888, Europäischer Geschichtsverlag, Paderborn 2012
- Vita Sancti Willibrordi archiepiscopi* (= Leven van de aartsbisschop Sint Willibrord van Alcuin, door P. Bange, in: Weiler 1989, p. 191-212)
- Vita Sturmii* (= Eigils Leben des Abtes Sturmii von Fulda, in: Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, 2. Band, Berlin 1863, p. 67-97)
- Vita Willehadi* (= Das Leben des Bischofs Willehad von Anskar, in: Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, 3. Band, Berlin 1863, p. 1-31)

VRIES, JAN DE, Altgermanische Religionsgeschichte, Band I und II, Berlin 1970 (= Grundriss der Germanischen Philologie 12/I und 12/II. (Vries 1970)

WAGENAAR, HINNE, Bonifatius en de Friese landen, in: Kerk en Theologie, jg. 57, nr. 4 (2006), p. 315-337. (Wagenaar 2006)

WAGENAAR, HINNE, Liudger, apostel van de Friezen, in: Kerk en Theologie, jg. 62, nr. 3 (2011), p. 223-236. (Wagenaar 2011)

WAGENAAR, HINNE, Liudger, apostel fan 'e Friezen?, in: It Baeken, jg. 73 (2011), nr. ¾, p. 89-102. (Wagenaar 2011A)

WEILER, A.G., Willibrords missie, Hilversum 1989. (Weiler 1989)

WOOD, IAN, The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400-1050, Hadow 2001. (Wood 2001)

— Einde beeldkatern —

Figuur I: Evangelarium Abdis Imago, geflankeerd door Gregorius en Aiberik (p.110); foto Charlotte Broer en Martin de Bruijn.

Figuur J: Ludger als Puer oblatus (p.119); Magdalijs 1996: 13.

Figuur K: Draagaltaar van Ludger (p.122); Magdalijs 1996: 14.

Figuur L: St. Gregorius School, Utrecht, (p.130); via <http://nl.idebate.org/news-articles/mind-your-wallet-training-trainers-voor-utrecht-en-gouda>.

Figuur N: Sint-Amelbergabasiliek, Susteren (p.207); Alkopus, via Wikimedia Commons.